

Tadeusz Bohatyrewicz

Polski Związek Numizmatyczny, Oddział Podlaski

Skarb denarów cesarstwa rzymskiego z I i II w. n.e. znaleziony na gruntach wsi Grochówka

A hoard of Roman Empire denarii from the 1st and 2nd centuries AD found on the grounds of the village of Grochówka

Szkice Podlaskie, nr 1 (21), 2024
<https://doi.org/10.34739/sp.2024.01.01>

Streszczenie

Artykuł opisuje odkrycie skarbu denarów cesarstwa rzymskiego z I i II wieku n.e. na gruntach wsi Grochówka w Polsce. Znaleźisko miało miejsce we wrześniu 1887 roku, kiedy to w trakcie prac przy kopaniu rowu natrafiono na ponad 500 monet rzymskich. Miejscem znalezienia skarbu była podmokła łąka, przez którą płynął mały strumień, oddzielając grunt wsi Krzewica od gruntów wsi Grochówka. Skarb zawierał denary z czasów czterech lub pięciu cesarzy rzymskich, a także cesarzowych Faustyny i Justyny. Informacja o znalezieniu skarbu pojawiła się w prasie, i choć nie jest wiadome, kto dokładnie go znalazł, to wiadomo, że proboszcz parafii Międzyrzec, Adolf Pleszczyński, potwierdził autentyczność monet. Istnieją różne wersje dotyczące lokalizacji, gdzie miało miejsce znalezienie skarbu, ale z argumentów przedstawionych w dokumencie wynika, że skarb został znaleziony na gruntach wsi Grochówka i powinien być określany jako „Skarb z Grochówki”.

Summary

Treasure of denarii of the Roman Empire from the 1st and 2nd centuries AD. found on the land of the village of Grochówka. The document describes the discovery of a treasure of denarii of the Roman Empire from the 1st and 2nd centuries AD. on the land of the village of Grochówka in Poland. The discovery took place in September 1887, when noblemen were digging a ditch on the streak and found over 500 Roman coins. The place where the treasure was found was a wet meadow through which a small stream flowed, separating the land of the village of Krzewica from the land of the village of Grochówka.

The treasure contained denarii from the times of four or five Roman emperors, as well as empresses Faustina and Justina. Information about finding the treasure appeared in the press, and although it is not known who exactly found it, it is known that the parish priest of Międzyrzec, Adolf Pleszczyński, confirmed the authenticity of the coins. There are several different locations where the treasure was found, but from the arguments presented in the document it follows that the treasure was found on the land of the village of Grochówka and should be referred to as the Grochówka Treasure. The document also details other finds of Roman coins in the area that further support this theory.

Słowa kluczowe:

archeologia, Grabówka, Rzym, Krzewica, skarb

Keywords:

archeology, Grabówka, Rome, Krzewica, treasure

W we wrześniu 1887 roku szlachcice ze wsi Grochówka, kopiąc rów na smugu (podmokła łąka), znaleźli ponad 500 monet – denarów cesarstwa rzymskiego. Miejsce znalezienia tego skarbu to podmokła łąka, przez środek której płynął mały strumień. Rozgraniczał on grunty wsi chłopskiej Krzewica, które znajdowały się na lewym brzegu od gruntów wsi szlacheckiej Grochówka na prawym brzegu tego strumienia. W dalszym biegu wpada on do Krzyny Północnej i przez okolicznych mieszkań-

ców nazywany jest Krzymoszką. Administracyjnie wieś Krzewica należała w tym czasie do powiatu radzyńskiego, a Grochówka do łukowskiego. Obecnie, po kilkukrotnych zmianach administracyjnych, Krzewica znajduje się w powiecie białskim, a Grochówka w siedleckim.

Wiadomość o znalezieniu skarbu podał „Kurier Warszawski” już 22 października 1887 roku¹. Była to informacja ogólna i nikt z piszących później o tym skarbie nie powoływał się na ten artykuł. Kolejna wiadomość o znalezisku ukazała się w „Tygodniku Ilustrowanym” w styczniu 1888 roku. Ponieważ zawiera ona dużo szczegółów zamieszczam ją w całości:

Na Podlasiu, pod miastem Międzyrzecem odkryto niedawno ślady, wskazujące, iż przez okolice tamte w II wieku naszej ery przechodził wodny trakt handlowy, łączący cesarstwo rzymskie z Bałtykiem. Niedaleko bowiem od wspomnianego miasta, pomiędzy wsiami Krzewica i Grochówka, przy kopaniu rowu na smugu, rozdzielającym grunty tych wsi, znaleziono przeszło 500 monet rzymskich. Wszystkie te monety (denary) pochodzą z czasów czterech [pięciu – przyp. T.B.] cesarzy lub ich żon, z okresu stu lat, a mianowicie Trajana (od 98-go do 116 po Chr.), Adrijana (napis po grecku) 117 – 138; Antonina Piusa 138 – 161, Marka Aureliusza 169 – 180, Komoda 180 – 192, a nadto cesarzowej Faustyny i Justyny. Monety te nie były znalezione w jednym punkcie, ale jakby rozsiane na przestrzeni kilku łokci, widocznie uronione, a następnie mułem pokryte zostały na głębokość kilkunastu cali pod powierzchnią ziemi. Prawdopodobnie dostały się one tutaj na skutek rozbicia się statku, przed 50-ciu bowiem laty, niedaleko od tego miejsca, przy kopaniu rowu pod Międzyrzecem, znaleziono przód statku wraz z masztem. W owym czasie musiała przepływać tamtędy szeroka i głęboka rzeka, lecz dziś sączy się zaledwie mała struga.

Równocześnie z odkryciem powyższych numizmatów proboszcz parafii Międzyrzec, ks. Pleszczyński, który ogłosił powyższą wiadomość, odkrył we wsi Żabce, odległej o 5 wiorst o Międzyrzecza starą mogiłę, na której znajduje się kamień z szarego granitu z wykutą na nim tarczą, pokrytą liniami, podobnymi z kształtu do korony szlacheckiej. Po odkopaniu mogiły, znaleziono w niej starożytne urny².

Z treści artykułu nie wynika, kto znalazł te monety. Trzeba też uściślić informację o granicy dzielącej grunty wsi Krzewica i Grochówka. Gruntów tych nie oddziela smug – jak napisano w artykule – ale płynący przez środek smugu strumień. Ksiądz Adolf Pleszczyński w monografii parafii międzyrzeckiej podaje, że skarb ten znaleźli szlachcice ze wsi Grochówka kopiąc rów na smugu. Dodaje też, że „pieniądze te

nie były zakopane w jednym punkcie, ale leżały rozsypane wzdłuż strugi”³. Miejsce znalezienia skarbu, choć znajdowało się na gruntach wsi Grochówka, było jednak bliżej Krzewicy, zatem zwrot „koło wsi Krzewica” w opisach miejsca znalezienia jest zgodny ze stanem faktycznym. Pozostałe informacje o skarbie są zbieżne z podanymi we wcześniejszym artykule zamieszczonym w „Tygodniku Ilustrowanym”.

Należy wyjaśnić, iż proboszcz parafii międzyrzeckiej, ks. Adolf Pleszczyński, był znanym w okolicy miłośnikiem starożytności, a nawet amatorsko prowadził wykopaliska archeologiczne. Ten fakt był powszechnie znany okolicznym mieszkańcom, dlatego znalazcy skarbu zwrócili się do niego o zidentyfikowanie monet. Poza znalazcami i księdzem Pleszczyńskim nikt tego skarbu w całości nie widział. Być może miał do niego dostęp warszawski archeolog i miłośnik starożytności Józef Przyborowski. Jemu to bowiem ks. Pleszczyński w kwietniu 1888 roku podarował jednego denara cesarza Kommodusa. Ale to już mój domysł.

W publikacjach pojawiły się następujące lokalizacje miejsca znalezienia skarbu:

1. W cytowanym na wstępie artykule z „Tygodnika Ilustrowanego” napisano: „pomiędzy wsiami Krzewica i Grochówka, przy kopaniu rowu na smugu rozdzielającym grunty tych wsi znaleziono przeszło 500 monet rzymskich”.
2. W „Zapiskach Numizmatycznych” z roku 1887 oraz w „Wiadomościach Numizmatyczno-Archeologicznych” poinformowano, że skarb znaleziono „pod Międzyrzecem”⁴, pomijając nazwy wsi Krzewica i Grochówka. I tę lokalizację znalezienia skarbu powielano w późniejszych publikacjach.
3. Informację o znalezieniu w Krzewicy pojedynczej monety zamieścił Feliks Kopera w „Wiadomościach Numizmatyczno-Archeologicznych”. Była to zapewne moneta, którą ks. Pleszczyński podarował Józefowi Przyborowskiemu.
4. W roku 1951 archeolog prof. Stefan Nosek z Lublina, w opracowaniu o czasach starożytnych i wczesnośredniowiecznych na Lubelszczyźnie, pisząc o tym skarbie użył sformułowania „skarb z Krzewicy”⁵. I tak miejsce znalezienia skarbu nazywają później piszący o nim naukowcy, w tym i prof. Andrzej Kunisz⁶.
5. W roku 1967 w „Wiadomościach Numizmatycznych” rosyjski numizmatyk W. M. Potin, na pod-

1 A. Pleszczyński, *Odkrycie archeologiczne*, „Kurier Warszawski” 304 z dnia 22 października 1887 r., s. 2-3.

2 „Tygodnik Ilustrowany” 263 z dnia 14 stycznia 1888 r.

3 A. Pleszczyński, *Opis historyczno-statystyczny parafii międzyrzeckiej*, Warszawa 1911, s. 145-146.

4 F. Kopera, *Materiały do inwentaryzacji sztuki i kultury w Polsce*, „Wiadomości Numizmatyczno-Archeologiczne” 5, 1905-1906, szp. 233.

5 S. Nosek, *Materiały do badań nad historią starożytną i wczesnośredniowieczną międzyrzecza Wisły i Bugu*, „Annales UMCS”, Sectio F, 6, 1951, s. 315 i n.

6 A. Kunisz, *Trzy skarby denarów rzymskich województwa lubelskiego*, „Wiadomości Numizmatyczne” 16, 1972, s. s. 91-94; Tenże, *Skarb denarów rzymskich z Krzewicy pod Międzyrzecem Podlaskim*, „Rocznik Międzyrzeczki” 18, 1986, s. 189-200.

stawie materiałów z archiwum w Leningradzie, zamieścił artykuł, w którym napisał, że skarb znaleziono w Grochówce. Ale ta informacja nie została przez numizmatyków zaakceptowana i nadal posługiwano się terminem, że jest to skarb z Krzewicy⁷.

6. W 1969 roku w „Roczniku Międzyrzeckim” dr Marian Kowalski opisał dwa denary rzymskie znalezione w Międzyrzeczu Podlaskim w 1968 roku jako drugie z kolei znalezisko. „Pierwsze w ilości około 500 sztuk (cesarzy Trajana, Hadriana, Antonina Piusa, Marka Antoniusza, Kommodusa oraz cesarzowej Faustyny i Justyny) zostało znalezione w okolicy miasta w roku 1887”. M. Kowalski nie dopatrywał się możliwości, by te dwie monety pochodziły z tego właśnie skarbu i nie wspominał, że skarb znaleziono na gruntach wsi Grochówka⁸.

Powyżej przedstawiono wszystkie występujące w publikacjach wersje miejsca znalezienia skarbu. Pora zaprezentować swój punkt widzenia w tej kwestii. Uważam, że skarb znaleziono na gruncie wsi Grochówka, choć miejsce to znajduje się bliżej wsi Krzewica, i należy określać go jako „Skarb z Grochówki”. Oto argumenty za przyjęciem tej tezy:

1. Skarb znaleźli szlachcice ze wsi Grochówka kopiąc rów na smugu. To stwierdzenie zawarł ks. A. Pleszczyński w monografii parafii międzyrzeckiej⁹. Jak na wstępie zaznaczyłem, Krzewica to wieś włościańska (chłopska), położona na lewym brzegu wspomnianego strumienia, a Grochówka to wieś szlachecka, której grunty znajdowały się na prawym brzegu strumienia. Znając uwarunkowania społeczne w XIX wieku nie do pomyślenia było, aby szlachcic pracował (jako parobek) na rzecz chłopów. Szlachcice kopali rów na swoim gruncie, czyli na prawym brzegu strumienia.
2. W dokumentach znajdujących się w archiwach w Petersburgu podano, że skarb pochodzi z Grochówki. To znaczy, że informację o skarbie do Komisji Archeologicznej w Petersburgu przesłali urzędnicy z powiatu Łuków, na terenie którego znajdowała się wieś Grochówka, a nie z powiatu Radzyń, na terenie którego znajdowała się wieś Krzewica.
3. Na istniejących mapach tego terenu sporządzonych w XX wieku zaznaczono istnienie rowów jedynie na prawym brzegu tego strumienia, a więc na gruntach należących do wsi Grochówka. Na lewym brzegu, a więc od strony wsi Krzewica, na tych mapach nie zaznaczono żadnego rowu, co oznacza, że nikt tam w roku 1887 nie kopał.

Piszący dotychczas o skarbie nie dokonywali badań mających ustalić dokładne miejsce jego znalezienia, ale wykorzystywali informację prasową z roku 1888, a później fakt, iż S. Nosek opisywał go jako „skarb z Krzewicy”. Ale i on nie dokonywał ustaleń w tym zakresie i nie przedstawił żadnych argumentów potwierdzających ten fakt. Później jego opinię powielali inni, w tym prof. Andrzej Kunisz. Reasumując należy stwierdzić, że skarb znaleziono w pobliżu wsi Krzewica, ale na gruncie należącym do wsi Grochówka, i powinien być określany jako „skarb z Grochówki”, a nie „skarb z Krzewicy”.

Co się z tym skarbem stało, dotychczas nie wiadomo. Z artykułu rosyjskiego numizmatyka W. M. Potina wynika¹⁰, że 3 monety przesłano do Komisji Archeologicznej w Petersburgu. Zostały one zidentyfikowane jako wybite w okresie panowania Antoninusa Piusa (132-161 n.e.). Komisja Archeologiczna domagała się przesłania do Petersburga pozostałych monet, ale w dokumentach nie ma wzmianki, że tak się stało. Kolejną monetą z tego skarbu jest denar wybity w okresie panowania cesarza Kommodusa, który w kwietniu 1888 roku otrzymał Józef Przyborowski od ks. A. Pleszczyńskiego. Przypuszczam, że ks. Pleszczyński otrzymał od znalazców kilka lub kilkanaście denarów i jeden z nich podarował właśnie J. Przyborowskiemu. Dwa następne denary zostały znalezione w Międzyrzeczu w roku 1982. Były to: denar cesarza Hadriana z lat 119-128 oraz Antoninusa Piusa z lat 148-149. Zidentyfikował je i opisał Marian Kowalski w „Roczniku Międzyrzeckim”¹¹, ale nie skojarzył tego faktu ze znalezionym wcześniej skarbem na polu wsi Grochówka, choć znał treść artykułów o jego znalezieniu i powinien też znać ustalenia W. M. Potina. Ks. A. Pleszczyński nie informował o znalezieniu w tej okolicy innych skarbów zawierających denary. Marian Kowalski opisał skarb z Grochówki jako skarb z Międzyrzecza. Jest wielce prawdopodobne, że to kolejne monety, które ks. Pleszczyński otrzymał od znalazców skarbu, a później podarował komuś innemu. I te zagubione monety zostały po latach wtórnie odnalezione, choć teraz nadano im status samodzielnego znaleziska. A więc mamy już znanych 6 denarów z opisywanego skarbu. Ale to nie ostatnie słowo. W Muzeum Regionalnym w Siedlcach znajduje się bowiem zbiór 20 denarów cesarstwa rzymskiego o niemal identycznym składzie, jak opisywany już w roku 1888 skarb znaleziony koło wsi Krzewica. Zaprezentowałem je dokładnie w „Lamusie”¹². W zbiorze tym znajdują się poniższe denary.

7 W. M. Potin, *Znaleziska monet na obszarze Polski według danych archiwów leningradzkich (1859-1889)*, „Wiadomości Numizmatyczne” 11, 1976, s. 15.

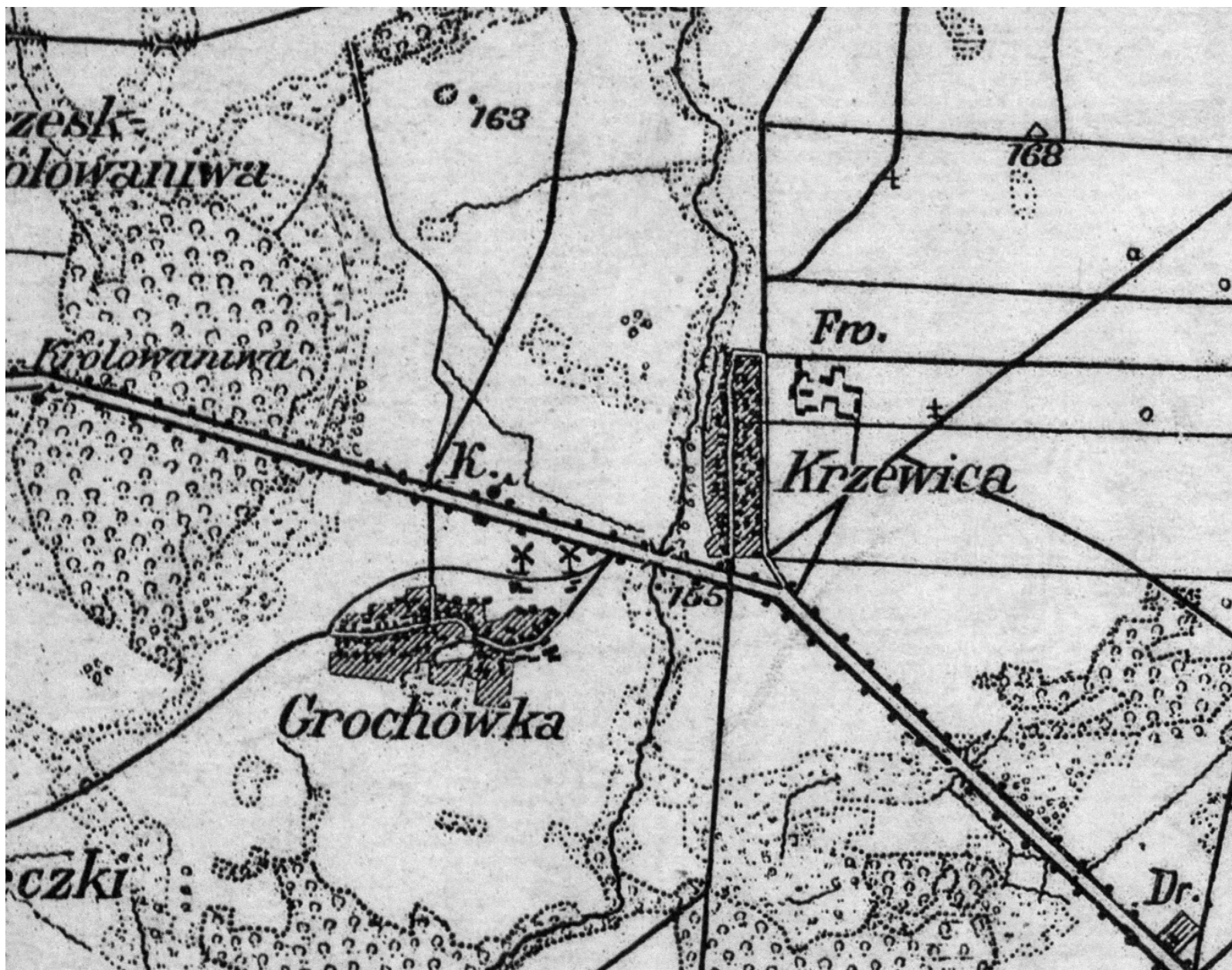
8 M. Kowalski, *Znalezisko monet rzymskich z II w. n.e. w Międzyrzeczu Podlaskim*, „Rocznik Międzyrzecki” 1, 1969, s. 210-211.

9 A. Pleszczyński, dz. cyt., s. 14-146.

10 W. M. Potin, *Znaleziska monet...*

11 M. Kowalski, *Znalezisko monet rzymskich...*, s. 210-211.

12 T. Bohatyrewicz, *Czy denary ze skarbu z Grochówki/Krzewicy?*, „Lamus” 40, 2013, s. 1-7.

Fragment Mapy Topograficznej Polski - WIG 1923

[http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/100K/A40_B35_\(L33\)_Losice_1923_LoC_G6520_s100_P6.jpg](http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/100K/A40_B35_(L33)_Losice_1923_LoC_G6520_s100_P6.jpg)

Hadriana (117-138) – 4 egzemplarze:

1. Av. Popiersie cesarza w lewo (heraldycznie), legenda nieczytelna. Rv. Stojąca postać w prawo (Jupiter); legenda: „...COS III...” pozostała część napisu zatarta; srebro, średnica 18,4 mm, waga 3,00g.
2. Av. Popiersie w lewo. Legenda nieczytelna. Rv. Zarys stojącej postaci w prawo; legenda nieczytelna; średnica 17,8 mm, waga 2,81 g.
3. Av. Popiersie w lewo. Napis „...IANVS AVG...” Rv. Postać stojąca w prawo; legenda „...MONE...” (Junona Moneta); średnica 16,8 mm, waga 2,96 g.
4. Av. Popiersie w lewo; legenda „ADRIANVS...” Rv. Zarys stojącej postaci; legenda „VICTORIA AUG...”; średnica 17,2 mm, waga 2,66 g.

Antoninusa Piusa (138-161) – 4 egzemplarze, w tym 2 denary jego żony Faustyny (+ 141):

5. Av. Popiersie w lewo; legenda „...TONINV.. PIVS...”. Rv. Leżący prostokąt (stół), nad nim linia pozioma załamana w dół (uskrzydłony piorun?); legenda „...III...”; średnica 18,1 mm, waga 2,84 g.
6. Av. Popiersie w lewo; legenda „...NVS AV.. PIV..”. Rv. Postać stojąca w prawo, rękę opiera na modusie stojącym na dziobie okrętu (Annona?); legenda „...R...O... X COS III”; średnica 16,2 mm, waga 2,70 g.

Faustyny Starszej, żony Antoninusa Piusa.

7. Av. Popiersie kobiety w lewo; legenda „... DIVA FAV...”. Rv. Stojąca postać w prawo; le-

Szkice Podlaskie

genda „...R...” zatarta (może Fortuna?); średnica 16,3 mm, waga 2,75 g.

8. Av. Popiersie kobiety w lewo; legenda „...N. DIV ...AV...”. Rv. Zarys stojącej postaci w prawo; legenda „...NL.” (AETERNITAS?); średnica 16,3 mm, waga 2,68 g.

Marka Aureliusza (161-180) – 5 egzemplarzy, w tym 1 denar jego córki Lucili – późniejszej żony Lucjusza Werusa, który współrządził z Markiem Aureliuszem w latach 161-169. Lucila z rozkazu Kommodusa w roku 182 została zesłana na wyspę Capri a następnie zamordowana.

9. Av. Popiersie w lewo; legenda „...LIVS CAESAR A...”. Rv. Postać stojąca w prawo; legenda nieczytelna; średnica 17,4 mm, waga 2,31 g.
10. Av. Popiersie w lewo; legenda „IMP M AVREL ANTO...”. Rv. Postać siedząca w prawo; legenda „CONCORD AVG..”; średnica 17,6 mm, waga 2,71 g.
11. Av. Popiersie w lewo; legenda „AVRELIVS ..”. Rv. Stojąca postać w prawo; legenda nieczytelna (Minerwa?); średnica 18 mm, waga 2,70 g.
12. Av. Popiersie w lewo; legenda „...NVS AV...”. Rv. Stojąca postać w prawo; legenda „...PV III COSIII” (może Roma?); średnica 17,4 mm, waga 2,93 g.

Lucilla, córka M. Aureliusza, żona Lucjusza Werusa (161-169), w 182 roku cesarz Komodus zesłał ją na wyspę Capri, a w następnym zamordował.

13. Av. Popiersie kobiety w lewo; legenda „...N LVCIL...”. Rv. Zarys siedzącej postaci w prawo; legenda „...PVDI ..” (może Pudicitia?); średnica 17 mm, waga 2,49 g.

Kommodusa (180-192) – 7 egzemplarzy. Zbiór ten sprawia wrażenie jakby ktoś celowo dobierał jego skład.

14. Av. Popiersie w lewo w wieńcu laurowym; legenda „... ANT P...”. Rv. Postać siedząca w prawo; legenda nieczytelna (może Jupiter?); średnica 17,6 mm, waga 2,35 g.
15. Av. Popiersie w lewo w wieńcu laurowym; legenda zatarta. Rv. Siedząca postać w prawo; legenda nieczytelna.
16. Av. Popiersie w lewo; legenda „...MODVS AN...”. Rv. Postać stojąca w prawo (Roma?); wytarta; średnica 17,3 mm, waga 2,71 g.
17. Av. Popiersie w lewo; legenda „...ANTP...”. Rv. Stojąca postać w prawo (Mars?); legenda zatarta; średnica 17,9 mm, waga 3,20 g.
18. Av. Popiersie w lewo; legenda „...M CO...”. Rv. Postać siedząca w prawo, w ręce trzyma kulę (Securitas?); legenda „...ORBPM...”. średnica 18,2 mm, waga 2,80 g.
19. Av. Popiersie w lewo; legenda nieczytelna. Rv. Stojąca postać w prawo trzyma wagę i róg obfitości (equitas?); legenda „...PM...COS”; średnica 17,2mm, waga 2,55 g.

20. Av. Popiersie w lewo; legenda „NVS COMMOD...”. Rv. Stojąca postać w prawo, w prawej ręce trzyma róg obfitości (Annona); legenda nieczytelna; średnica 16,8 mm, waga 2,63 g.

Wszystkie monety tego zbioru znajdują się w bardzo złym stanie zachowania. Popiersia panujących cesarzy i kobiet na stronie głównej są mocno wytarte i trudne do rozpoznania. Legendy otokowe także wytarte i słabo czytelne są tylko ich fragmenty. Wizerunki bóstw i personifikacji na stronie odwrotnej również mocno wytarte i w niektórych przypadkach niemożliwe do zidentyfikowania. Legendy otokowe strony odwrotnej wytarte i czytelne tylko ich fragmenty. Identyfikacji monet dokonała Janina Wiercińska z Muzeum Narodowego w Warszawie.

Za tym, że jest to część skarbu znalezionej na gruntach wsi Grochówka w 1887 roku przemawiają następujące okoliczności:

- denary sprzedał Muzeum Ziemi Podlaskiej w Siedlcach mieszkaniec Łukowa o nazwisku Zdanowski, a w Grochówce już w XVIII wieku notowana jest rodzina Zdanowskich; w roku 1887 Grochówka była w powiecie łukowskim.
- cena 60 złotych, którą w 1967 roku zapłacono za 20 denarów, jest niska; w 1976 roku w Desie monety 10-złotowe z dwudziestolecia międzywojennego kosztowały około 100 złotych. Informacja o zapłaceniu sprzedającemu 60 zł przy opisie każdego denara może oznaczać, że za każdą monetę zapłacono 60 zł, co w sumie za 20 monet dałoby kwotę 1200 zł. To już suma realna.
- według pracownika Muzeum sprzedawca kupił te denary gdzieś na Dolnym Śląsku; uważam to za próbę kamuflażu, aby władze nie miały pretensji o posiadanie monet; w tym czasie wyroby ze srebra mogły kupować jedynie przedsiębiorstwa posiadające zezwolenie na skup srebra.
- przedział czasowy denarów z Muzeum Regionalnego w Siedlcach jest taki sam jak denarów z Grochówki.
- w okolicy Łukowa nie notowano znaleziska podobnych monet.
- ksiądz A. Pleszczyński nie podawał, że znalazł gdzieś denary Cesarstwa Rzymskiego.

Zbiór z Muzeum Regionalnego w Siedlcach nie był dotychczas dostrzegany przez numizmatyków i historyków opisujących znaleziska denarów na wschodnim Mazowszu i Podlasiu. Dotychczas również nikt nie łączył go ze skarbem z Grochówki. Niedawno jego istnienie odnotował Andrzej Michałowski z Muzeum Narodowego w Warszawie, ale nie łączył go ze skarbem z Grochówki (Krzewicy).

Według moich ustaleń dotychczas opisano 26 denarów ze skarbu liczącego około 500 denarów, co stanowi około 5% . Są to:

1. Cesarza Hadriana – 5 monet.
2. Cesarza Antoninusa Piusa – 8 monet, w tym dwa denary jego żony Faustyny.
3. Cesarza Marka Aureliusza – 5 egzemplarzy, w tym 1 denar jego córki Lucili.
4. Cesarza Kommodusa – 8 egzemplarzy.

Podsumowując warto zaznaczyć, że występujący w literaturze „skarby z Krzewicy” w rzeczywistości powinny być określane „skarbem z Grochówki”. Wyraźnie zaznaczył to W. M. Potin, choć nie znalazło to odbicia w późniejszych publikacjach o odkryciach denarów rzymskich na Mazowszu i Podlasiu. Większość autorów wymienia tylko nazwy miejscowości, w których je znaleziono, nie opisując ich składu szczegółowo, w tym i omawianego skarbu. Wyjątkowo więcej uwagi poświęcili mu prof. Marian Gumowski i Andrzej Kunisz. Nie znalazłem wzmianki, by miejsce znalezienia tego skarbu znajdowało się w zainteresowaniu archeologów, a szkoda. Wprawdzie w badaniach naukowych dotyczących dużego obszaru nie ma znaczenia niewielka odległość między miejscowościami, ale dla mieszkańców ma to istotne znaczenie. Stanowi bowiem niewątpliwą atrakcję turystyczną.

Bibliografia

- Bohatyrewicz T., *Czy denary ze skarbu z Grochówki/Krzewicy?*, „Lamus” 40, 2013.
- Kopera F., *Materiały do inwentaryzacji sztuki i kultury w Polsce*, „Wiadomości Numizmatyczno-Archeologiczne” 5, 1905-1906.
- Kowalski M., *Znalezisko monet rzymskich z II w. n.e. w Międzyrzeczu Podlaskim*, „Rocznik Międzyrzeczki” 1, 1969.
- Kunisz A., *Skarb denarów rzymskich z Krzewicy pod Międzyrzeczem Podlaskim*, „Rocznik Międzyrzeczki” 18, 1986.
- Kunisz A., *Trzy skarby denarów rzymskich województwa lubelskiego*, „Wiadomości Numizmatyczne” 16, 1972
- Nosek S., *Materiały do badań nad historią starożytną i wczesnośredniowieczną międzyrzecza Wisły i Bugu*, „Annales UMCS”, Sectio F, 6, 1951.
- Pleszczyński A., *Odkrycie archeologiczne*, „Kurier Warszawski” 304 z dnia 22 października 1887.
- Pleszczyński A., *Opis historyczno-statystyczny parafii międzyrzeczkiej*, Warszawa 1911.
- Potin W.M., *Znaleziska monet na obszarze Polski według danych archiwów leningradzkich (1859-1889)*, „Wiadomości Numizmatyczne” 11, 1976.
- „Tygodnik Ilustrowany” 263 z dnia 14 stycznia 1888 r.